

ӘОЖ 378 :005.6 (574)

¹Н.Ш. Альжанова, ²А.А. Елеусов*

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы мемлекеттік басқару академиясы,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.,

*E-mail: nurzataz@mail.ru

Қазақстан Республикасындағы жоғары оқу орындарының білім беру қызметтерінің сапасын бақылау жүйесін жетілдіру

Білім беру қызметі бүгінгі таңда жаңа бағытты, жаңа технологияларды қажет етуде. Бұл мәселені шешу тек білім сапасын биік деңгейге көтеру негізінде жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарының білім беру қызметінің сапасы терең сарапталып бағалауды қажет етеді. Осы орайда мақалада Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін оңтайландыру және білім сапасын көтеру мәселелері қарастырылған. Жоғары білім беру жүйесінің қызметінің сапалық көрсеткіштері сарапталып нақты ұсыныстар жасалды. Атап айтқанда жоғары оқу орындарының қызметін оңтайландыру мақсатында аккредитациялық шараларды өткізудің негіздемесі жасалды. Сонымен қатар жоғары оқу орындарында білім беру қызметінің және білім беру қызметінің сапасын көтеруге бағытталған нақтылы элементтер негізінде жасалынған мемлекеттік реттеу тетігі ұсынылды.

Түйін сөздер: жоғары оқу орны, білім беру қызметі, білім сапасы, бақылау жүйесі.

N.Sh. Alzhanova, A.A.Eleusov

Upgrading Monitoring system of Higher Educational Quality in the Republic of Kazakhstan

Education nowadays requires new directions and new technologies. This issue can be dealt by upgrading education quality. Education quality of higher educational institutes in Kazakhstan needs profound examination and evaluation. In this article, we try to find ways to improve Kazakhstani education and upgrade educational system. Quality indexes of higher education are analyzed and a series of recommendations are presented. To be Exact, a basis for conducting accreditation activities for higher education quality is worked out. Meanwhile, a state function designed based on concrete elements aimed at improving education quality in higher educational institutes.

Key words: Higher educational institutes, educational work, education quality, monitoring system.

Н.Ш. Альжанова, А.А. Елеусов

Совершенствование системы мониторинга качества высшего образования в Республике Казахстан

На сегодняшний день образовательная деятельность требует новых подходов, современных технологий. Решение данного вопроса осуществляется только на основе повышения уровня качества образования. Качество образовательной деятельности высших учебных заведений Республики Казахстан требует оценки с учетом проведения углубленной экспертизы. Исходя из этого в статье рассмотрены вопросы оптимизации системы образования и повышения качества образования Республики Казахстан. Предложены конкретные предложения, основанные на результатах проведенных исследований качественных показателей образовательных систем. В частности, в целях оптимизации деятельности высших учебных заведений разработан механизм совершенствования проведения аккредитационных мер. А также предложены механизмы государственного регулиро-

вания, разработанные на основе изучения конкретных проблем, которые направлены на повышение качества образовательной деятельности высших учебных заведений.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, образовательная деятельность, качество образования, система контроля.

Қазіргі уақытта әлемдегі білім беру қауымдастығы энциклопедиялық білімнен практикалық білім мен дағдыларға, іскерлік пен инновацияларға қарай белсенді түрде жылжып келеді. Заманауи инновациялық білім берудің негізгі принциптеріне мыналар жатады:

– адамның шығармашылық әлеуетін дамыту, балама шешімдерді қарастыру міндеттілігі, пәнаралық байланыстарды дамыту;

– жаңа инновацияны талдау, меңгеру және оның негізінде дұрыс әрі тиімді шешім қабылдау қабілетін дамыту арқылы тез өзгермелі өмірге дайындау;

– адамның ішкі рухани құндылығын, төзімділігін, өз ісіне деген жоғары жауапкершілігін дамыту.

Қазақстанда аталған принциптер Президенттің Жарлығымен бекітілген Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрініс тапқан. Аталған бағдарламаны іске асыруда білім беру сапасы, оның өлшемдері, жетілдіру мен бақылау мәселелері өзекті болып табылады.

Кез келген жүйе оның жұмыс істеу нәтижелерін өлшеу құралдарына бағдарланатындығы белгілі. Сондықтан нәтижелерді бағалау құралдары мен рәсімдерін талдау мақсаттарға қол жеткізу деңгейін жоғарылатуы не оларды толықтай төмендетуі мүмкін. Білім беру сапасын бағалаудың негізгі проблемасы дұрыс тандалған және сауатты қойылған бағалау және бақылау рәсімдерінің бағасы мен ролі болып табылады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында тұтас, көп деңгейлі Ұлттық білім беру сапасын бағалау жүйесі бар [1]. Ол мынадай негізгі элементтерден тұрады.

Рұқсат беру функциясы – лицензиялау осы жүйенің негізгі элементі болып табылады. Ол білім беру қызметтерін көрсету нарығына кем дегенде қажетті материалдық, интеллектуалдық және басқа да ресурстары барлардың ғана кіруін қамтамасыз етеді. Рұқсат беру функцияларының болуы төрешілдік, әкімшілік кедергілер, сыбайлас жемқорлық туғызатынын атап өткен жөн. Сондықтан әкімшілік рәсімдерді оңайлату жұмыстары жүргізілуде. Іске асырылып жатқан іс-шаралардың негізгі мақсаты – жауапсыз жет-

кізушілерге тосқауыл қою арқылы азаматтарды сапалы білім беру қызметтерін алуға кепілді құқықпен қамтамасыз ету. Бұл сала бойынша әлемдік практика әртүрлі. Ол жоғары құқықтық және академиялық мәдениетке, азаматтық қоғам институттарын дамытуға байланысты. Біз білім берудегі рұқсат беру функцияларын оңтайландыруға қарай жылжып келе жатқанымызды атап өткен жөн. Мысалы, соңғы жылдары Білім және ғылым министрлігі 27 рұқсат беру құжатының 9-ын (33%) қысқартуға ұсыныс берді.

Академиялық мәдениет жоғарылаған сайын, білім беру сапасын реттеудің қоғамдық-кәсіптік және нарықтық тетіктері мықты болған сайын рұқсат беру функциялары соншалықты азаяды. Қазіргі кезде білім беру жүйесінде лицензиялау жүйесінен алып тастауға болатын барлық рұқсат беру рәсімдері дерлік алынып тасталған. Әлеуметтік алаң және мемлекеттің жоғары базалық жауапкершілігі сақталатын мектептік және кәсіптік білім беруге қатысы бар рұқсат беру функциялары ғана қалған [2]. Бұл ретте лицензиялаудың барлық кезеңдерінің ашықтығы қамтамасыз етіледі. 2012 жылдың сәуірінен бастап біз толықтай лицензиялаудың электронды форматына көштік. Лицензиялау жөніндегі қоғамдық комиссиялар құрылды. Олар сараптама нәтижелерін қарап, тиісті шешім қабылдайды, ол сайтқа жарияланады. 2013 жылдан бастап барлық рұқсат беру құжаттары электронды форматта беріледі.

Ұлттық білім беру сапасын бағалау жүйесінің келесі өте маңызды элементі Мемлекеттік бақылау және аттестаттау болып табылады. Алғаш рет 2012 жылы Қазақстанда ұлттық деңгейде бірыңғай бақылау жүйесі құрылды. Ол – Бақылау комитетінің 16 аумақтық департаменті. Қазақстан үшін бақылау жүйесін толық орталақтандыру қажет болды және уақытылы қолға алынды. Өкілеттікпен қоса жауапкершілікті беру есебінен білім беру жүйесінің тиімділігін арттыру қажет болған басқаруды орталықсыздандыру тиімді жұмыс істемеді. Бұған негізгі себеп өкілеттіктер мен жауапкершіліктің өлшемсіздігі болды. Жергілікті жердегі білім беру ұйымының басшысы барлық өкілеттікке ие, бірақ қоғам алдында емес, жұмысқа тағайындай-

тын адамның алдында ғана жауапты. Сондықтан жергілікті жерлерде бақылаудың тиімді жүйесі жолға қойылмады. 16 өңірдің 9-ында бақылау бөлімшелері мүлдем болмаған. Жергілікті жерлерде өткізілген мемлекеттік аттестаттау қорытындыларының басым көпшілігі оң нәтиже көрсетіп келген. Бұл жағдайдың негізінде көп жылдар бойы мүдделер қайшылығы тұрды – білім беру қызметтерін кім ұйымдастырса, сол олардың сапасын да тексерді.

Сапаны бірыңғай бақылау жүйесін құру нәтижесінде елімізде білім беру ұйымдарымен кәрі байланыс жасау арнасы жолға қойылды; педагогтардың кәсібилігін арттыруды ынталандыру тетігі жұмыс істей бастады; ата-аналар қауымдастығымен, азаматтық қоғам институттарымен диалог орнады; білім беру қызметтерін тәуелсіз сырттай бағалау жүйесі іске қосылды. Мемлекеттік бақылау мен аттестаттау университеттер үшін де сақталып қалды. Олардың қатарына Назарбаев университеті ғана кірмейді. Оған жеке Заң құрылған және ол Қазақстанның барлық университеттері үшін бағдар болып табылады [3, 4].

Қазақстан сапаны төмендететін жалпы білім беруді жаппайландырудың жалпы әлемдік үрдісінен қалыс қалмады. Егер 1991 жылы Қазақстанда 55 жоғары оқу орны болса, 2001 жылы олардың саны «шыңына» жетіп, 182-ні құрады, 2013 жылы 136 болды, оның ішінде ұлттық – 9, мемлекеттік – 33, акционерлік – 16, азаматтық емес – 13, Назарбаев университеті, халықаралық (ХҚТУ) – 1, жекеменшік – 63 [5].

Мұндай көрініс қалыптасқан ұлттық экономикасы бар елдер үшін тиімді. Онда жоғары білімді тұрғындардың үлесін ұлғайту үшін стратегиялық мақсаттар қойылады. Алайда, экономикасын қалыптастырып жатқан елдер үшін жоғары білімді жаппайландыру даярлығы нашар жоғары білімді мамандарды артық шығаруға алып келеді. Сондықтан ҚР БҒМ тарапынан жоғары оқу орындарының желісін оларды біріктіру, қосу, қайта құру, сондай-ақ білім беру саласындағы заңнамамен белгіленген талаптарға жауап бере алмайтын жоғары оқу орындарын жабу арқылы оңтайландыру жұмыстарын жүргізуде. Ол білім беру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Маңызды элементтердің бірі – аккредиттеу. Мемлекеттік бақылау табиғатынан тиімділік жағы шектелген төрешіл әрі жасанды рәсім болып табылады. Олардың мақсаты – білім беру ұйымдарын мемлекеттің ең төменгі талаптары-

на сәйкестендіру. Бұл рәсімдердің білім беру саласындағы әріптестеріміздің шығармашылығын іске асыруына тигізері шамалы, жоғары мақсаттарға қол жеткізу жолындағы бастамаларын тудырмайды. Сондықтан, білім беру сапасын реттеудің нарықтық және қоғамдық-кәсіби тетіктерін дамыту қажет. Бұл функцияны аккредиттеу орындайды. Аккредиттеу білім беру ұйымдарының даму перспективаларын, қолда бар ресурстар (материалдық, техникалық, адами және т.б.) арқылы барынша қол жеткізген деңгейін анықтайды.

Қазіргі уақытқа дейін аккредиттеуге қатысты барлық нормативтік құқықтық база жасалған. Аккредиттелген органдардың тізбесі қолданысқа енгізілді. Оған екі қазақстандық және әлемге танымал төрт шетелдік агенттік кірген. Олар жоғары оқу орындарының қызметін тәуелсіз кәсіби бағалайтын болады. Ол 2015 жылға қарай мемлекеттік аттестаттауды алмастыруы керек.

Аккредиттеумен қатар білім беру жүйесінің сапасын арттыруда ұтымды құрал рейтингтер болып табылады. Мемлекет басшысының саяси бағытын іске асыру нәтижелері халықаралық елдік рейтингтерде көрініс тапты.

Осылайша Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексінің деректері бойынша Қазақстан соңғы жылдары өз орнын 21 орынға көтеріп, 72-орынан 51-орынға шықты. Бұл ретте білім және ғылым саласы үлкен үлес қосты: 14 индикатордың 11-і бойынша жақсы көрсеткіштерге ие болды. Ол әсіресе «Университеттер мен бизнес ынтымақтастығы» сияқты позициялар бойынша 29 орынға, «Персоналдың біліктілігін арттыру» – 24 орынға, «Шешімдердің ашықтығы» – 21 орынға, «Білім беру жүйесінің сапасы» – 11 орынға жоғары және т.б. [6].

Қазіргі кезде Қазақстанның екі жетекші университеті – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті және Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті алғаш рет әлемнің үздік университеттерінің 400 топына кірді. Қазақстан-Британ техникалық университеті алғаш рет рейтингке кіріп, 551-600 кластеріне бірден енді.

Қазақстан сауаттылық деңгейі бойынша әлемдегі 177 елдің арасында 14-орынды алады. Бізде халықтың 99,5 %-ы оқып, есептеп, жаза алады.

4 жыл ішінде Қазақстан 129 ел арасында ЮНЕСКО-ның білім беруді дамыту индексі бойынша көшбасшылардың төрттігіне еніп үлгерді. Зерттеу барысында жалпы бастауыш біліммен камту коэффициенті, ересек тұрғындардың сау-

аттылығы, гендерлік теңдік пен оқушылардың жалпы контингентінен бесінші сыныпқа дейін оқыған мектеп оқушыларының үлесі зерделенді.

Қазақстанның жоғары нәтижелері 11 жылдық орта білімнің міндетті әрі тегін болуымен байланысты. Жыл сайын Үкімет білім беруді қаржыландырудың көлемін ұлғайтады. Бұл ретте қаржыландырудың негізгі үлесін жалпы орта білім алады.

Азия даму банкінің рейтингтеріне сәйкес еліміз, сондай-ақ, Азияда білім беру индексі бойынша бірінші орынды алады.

БҰҰ-ның Адами даму индексіне сәйкес Қазақстан 68-орында. Бұл туралы БҰҰ-ның Даму бағдарламасы дайындаған «Адами даму 2011 туралы баяндамада» (*HDI – Human Development Report 2011*) айтылды. Зерттеулер өмір сүру деңгейі және әртүрлі елдердегі тұрғындардың әлеуметтік дамуы туралы деректерді, адам дамуының негізгі компоненттеріне қатысты үрдістерді жүйелі бағалауды қамтиды.

TIMSS-2007 халықаралық салыстырмалы зерттеулерінде төртінші сынып оқушылары тапсырмаларды жақсы деңгейде, яғни 50-ден 80%-ға дейін орындағанын көрсетті, математика бойынша 5-орынды және жаратылыстану бойынша 11-орынды алды.

2012 жылы тестілеу түрінде оқыту сапасына мониторинг жүргізудің білім беру ұйымдарына тәуелсіз бір түрі – оқу жетістіктерін сырттай бағалау (ОЖСБ) енгізілді. ОЖСБ білім беру ұйымдарына қатысты құқықтық салдарлардан бас тар-

тады. ОЖСБ нәтижелері әлеуетті оқушыларды, студенттерді, ата-аналар жұртшылығын әрбір білім беру ұйымындағы білім беру қызметтерін ұсынудың сапасы туралы кеңінен ақпараттандыру үшін пайдаланылады. Осылайша, даярлықты жеткілікті деңгейде қамтамасыз етпейтін білім беру ұйымдары жағдайды дұрыстау үшін шұғыл шаралар қабылдауға мәжбүр болады.

Қазақстан бакалавриат, магистратура және докторантура арқылы үш сатылы даярлау моделіне көшті. Оқытудың соңғы кезеңінде Ph.D докторы дәрежесі беріледі. Бұл модель ғылыми кадрларды даярлаудың үздік әлемдік стандарттарына толықтай сәйкес келеді. Бірнеше жылдардан бері республикадағы жоғары оқу орындары жас философия докторларын даярлап келеді. Мемлекет жыл сайын докторантураға 500-ден астам грант бөледі [7].

Қауымдастырылған профессор (доцент) немесе профессор ғылыми атағын алу үшін халықаралық ғылыми кеңістікте танылған нәтиже болуы керек. Ол үшін нөлдік емес импакт-факторға ие Thomson Reuters (АҚШ) деректер базасына кіретін журналдарға жарияланымдар шығуы керек. Бұл мақсатта әрбір жас ғалымның Thomson Reuters агенттігінің деректер базасына тегін кіру құқығы бар. Оған мемлекет ұлттық лицензия алған [8].

Қорыта келе, ұлттық білім беру сапасын бағалау жүйесінің барлық айтылған элементтері қазірдің өзінде оң нәтиже беріп үлгерген тынымсыз еңбектің бір бөлігі деп есептейміз.

Әдебиеттер

- 1 Адилев Ж. Система государственного контроля качества высшего образования в Республике Казахстан Текст. / Ж.Адилев, Ш.Каланова // *Aima mater*. – 2004. – № 1. – 10-14 с.
- 2 Андреев А.Б. Мониторинг качества обучения студентов на основе рейтинговой оценки знаний Текст./А.Б.Андреев, А.А.Федосеев// *Образование и общество*. – 2007. – №4. – 28-31 с.
- 3 Бөлебаева Л.Қ. Национальная система оценки качества образования / Матер. межд.-нар. конф. «Система обеспечения качества высшего образования Республики Казахстан: новые вызовы в болонском процессе». – Астана, 2013.
- 4 Национальный отчет по развитию образования Республики Казахстан. – www.edu.gov.kz
- 5 Л.С.Гранкруг, Б.Е.Фишман, И.В. Мусовский Мониторинг качества образовательной деятельности вуза: грани проблемы. www.gae.ru
- 6 Нуршаева К. Главный приоритет. Аккредитационный процесс в Казахстане: процедуры, эффективность и перспективы. // *Современное образование*. – №2. – 2012.
- 7 Министерство образования и науки Республики Казахстан Электронный ресурс. www.edu.gov.kz
- 8 Доброскок И.И. Мониторинг качества высшего образования: дефинитивный анализ. www.infa-library.com.ua

References

- 1 Adilov J. Sistema gosudarstvennogo kontrolia kachestvo vicshego obrazovania v Respublike Kazakistan. Tekst /J.Adilov, Sh.Kalanova // *Aima mater*. – 2004. – № 1. – 10-14 с.
- 2 Andreev A.B. Monitoring kachestvo obujhenia studentov na osnove reitingovoi ocenki znani Tekst./A.B.Andreev, A.A.Fedoceeov// *Obrazovanie i obghestvo*. – 2007. – №4. – 28-31 с.

- 3 Bolebaeva L.K. Nacionalnaia sistema ocenki kachestva obrazovania /Mater. mejd-nar. konf. «Sistema obespejhenia kachestva vicshego obrazovania Respublike Kazakstan: novie vizovi v bolonskom processe». – Astana, 2013.
- 4 Nacionalni otjhet po razvitiu obrazovania Respublike Kazakstan. – www.edu.gov.kz
- 5 Grankurg L.S., Fishman B.E., Musovskii I.B. Monitoring kachestva obrazovatelnoi deatelnosti vuza: grani problemi. www.rae.ru
- 6 Nurshaeva K. Glavni prioritet. Akkreditaciony process v Kazakstane: procedure, effektivnost i prespektivy. // Sovremennoe obrazovanie. – №2. – 2012.
- 7 Ministerstvo obrazovania I nauki Respublike Kazakstan Elektronnyi resurs.- www.edu.gov.kz
- 8 Dobroskok I.I. Monitoring kachestva visshego obrazovania: defintivnyi analiz. www.infa-library.com.ua